

Muhasebede “Muzaaf Usul” L. Pacioli’den Önce Var Mıydı?-1*

İsmail OTAR
Muhasebe Tarihçisi

Özet:

İlhanlılar zamanında, 1363 yılında yazılmış *Risale-i Felakiyye der İlm-i Siyakat* adlı muhasebe kitabındaki muhasebe kayıtlarında çift yanlı kayıt yönteminin kimi esaslarını görmek olanağı vardır. Bu kitaptaki kimi kayıtlar bu açıdan kısaca gözden geçirilerek bu araştırma hazırlanmıştır. Bu yazının hazırlanmasında, kitaptaki orijinal siyakat yazısı önce olduğu gibi alınmış, sonra aynı günlük defter maddesi Arap harfleri ile yazılmış, en sonra da bugünkü Türkçe ile yazılmıştır.

Anahtar sözcükler: Risale-i Felakkiye, siyakat, muhasebe, çift yanlı kayıt yöntemi

Abstract: Was There Double Entry Accounting System in Accountancy Before L. Pacioli? -I

It is possible to see several bases of double entry accounting system in *Risale-i Felakiyye der İlm-i Siyakat* which was written during İlhanlı period in 1363. This article is written after a brief research on some of the records those seen in that book. In preparation of this article, the original writing style of the book is reserved. Afterwards, the daily in kind notebook paragraph is written in Arap alphabet and finally it is written in today's Turkish alphabet.

Keywords: Risale-i Felakkiye, siyakat, accountancy, double entry accounting system

1953 yılından beri muhasebe tarihi ile meşgul olduğumuzu bilen meslekdaşlarımız, bizi gördükçe, muhasebede ‘muzaaf usul’ün¹, Luca Pacioli’nin² 1495’de çıkan kitabından³ evvel mevcut olup olmadığını soruyorlar. Bu hususta artık, şahsan tam ilmî bir kanaate vardığımızdan bu yazımızda neticeyi ilgililere arz ediyoruz.

Bu mevzudaki eski kitaplardan, siste-min o vakitki isminden ve yazılması usu-lünden daha sonra bahsedeceğiz. Evvelâ, ‘Risale-i Felekiyye der ilm-i Siyakat’ (= Muhasebe İlminde Felek’inRisalesi)⁴adlı kitabın ‘ruznamçe’ (=yevmiye defteri) bahsindeki maddeleri⁵ sunuyoruz.

Bilindiği üzere, Pacioli hakkında dünya-nın her yerinde pek çok kitap çıkmıştır. Pacioli hakkında Belçikalı Ernest Stevelink ve Robert Haulotte'nun çıkardıkları kitap⁶ bu konuda çok etraflı bilgiyi ihtiva et-mektedir.

* Bu yazının ikinci kısmına Dergi’nin 29. sayısında yer verilecektir.

¹ Muhasebedeki ıstılah mânâsı "borçlu hesap tutarı kadar alacaklı hesap tutarı olması" şartı ve usulüdür.

² Venedikli rahip.

³ Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita, Venedik 1495.

⁴ Abdullah ibn Muhammed ibn Kiya el-Mazenderani; "Risale-i Felekiyye der İlm-i Siyakat, takriben h.765 (m.1363), İstanbul Ayasofya (Süleymaniye) Kütüphanesi, yazma no.:2756; Tahran, Kütüphane-i Meclis, no.:6041.

⁵ Muhasebe ilminde "Madde" kelimesi, ıstılah olarak şunu ifade eder: İşletmeyi ilgilendiren her müstakil hesabı işlemin yevmiye defterinde "tarih, borçlu ve alacaklı hesaplar ve rakamları, ve maddenin yazılış sebebi ile mesnetleri.

⁶ Haulotte, Robert ve Stevelink, Ernest, "Luca Pacioli, Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita, Belçika, 1975.

Türkiye’de bu hususta yayınlanmış tek eser olan, Mazhar Hiçşaşmaz’ın tanıtma kitabında belirtildiği üzere “(Summa Arith-metica) müteaddit kaynakların ve yazar-lara ait fikir malzemesinin bir mecmuası halindedir. Bu neticeye varırken, bizzat Pacioli’nin kendisinin de eserini orijinal saymamış olduğunu hatırlamak icabeder. Müellif, ikiyüz seneden beri Venedik’de teamül haline gelmiş bulunan bir usulü tasvir ettiğini bizzat bildirmektedir.”⁷

Pacioli’den evvel de muzaaf usul hak-kında eserler vardır. İtalyan papazı Angelo Senizio’nun (1450) “Muhasebe prensiple-rinin mucidi olduğu sanılmaktadır.”⁸

Avrupa’nın, her bakımdan geri olduğu orta çağda İslâm medeniyetinin çok yüksek bir devir yaşadığını daima gözönünde bulundurmak icabeder.⁹ Muhasebe ilmi de bundan nasibini almıştır.

Biz, İlhanlılar devrinde yazılmış olan kitaplardan Risale-i Felekiye’yi bu yazı-mıza esas aldık. Risale-i Felekiye biri İstan-bul, diğeri Tahran’da olmak üzere iki nüshadır. Bunların her ikisi de aslından değil, istinsah edilmiş bir nüshadan yazıl-mıştır.¹⁰ Onun için biz, ‘istinsah’ta, aslına nazaran bazı farklar bulunduğunu zannet-mekteyiz. Tahran nüshası İstanbul nüsha-sına göre daha muhtasar ve daha Farsça ağırlıklıdır. Her iki nüsha arasında bazı yazılış farkları da mevcuttur.

Bu araştırma sırasında aşağıda yazılı genel usuller takibedilmiştir:

1- Ele alınıp incelenen misaller, İs-tanbul nüshasının 52B ilâ 63A sayfelerinde-deki ‘Ruznamçe’ (Yevmiye Defteri) kıs-mından derlenerek yazılmıştır.

2- Bunları yazarken maddelerin ki-tapta siyakat harfleri ile yazılmış olan orijinal şekillerini ve bunun normal arap harfleri ile açılmış yazılışlarını, aynı madde yazılış sistemi dahilinde bugünkü Türkçe-sini, ve bugünkü madde yazılış sistemine göre Türkçesini belirttik.

3- Muayyen maddeler hususunda açıklama gerekirse, onları maddenin hemen altında arzettik.

Araştırmamız neticesinde ortaya çıkan bazı mühim konuları peşinen açıklama-mızın uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kitapta, “cem’i ve harç (=toplanan ve harcanan; =giren ve çıkan) müsavi olma-lıdır” denmektedir. Bu husus o zamanki bütün muhasebe kitaplarında açıkça belir-tilmiştir.

İlhanlılar devrinde, vergiler âmiller (bir nevi vergi müteahhitleri veya mülte-zimleri) tarafından toplanır ve merkezden verilen emir ve talimat mucibi, bütçede yazılı olan veya sonradan bütçeye eklenen masraflar, o âmil tarafından bütçede emre-dilen yerlere ödenirdi. Binaenaleyh, mad-delerde bu husus açık olarak fark edil-mektedir. O devirde yazılmış olan bütün kitaplarda maddeler bu şekildedir ve aynı sistemdedir. Bu kitapların fihristi makale-mizin sonunda verilmiştir.

RUZNAMÇE (YEVMIYE DEFTERİ)

Yevmiye defteri, vuku bulan hadiselerin tesbitinde, kendisine hergün ihtiyaç duyulan bir defterdir. Alınan paralar ve onların tahsis yerleri, kişilere verilen işler ve bunların esasları, işlerin ve ihtilafların neticelenmesi, dava ve muhakeme safhaları, kişi ve haberlerin gönderilmesi ve diğer yazılması gereken hususlar, tesbit edilebilmeleri için, yevmiye defterine kaydedilir.

Yevmiyeden, defteri kebire, harcamalar ve şahıs hesapları defterlerine naklolunur ve yevmiyeye “naklolundu” işareti koyulur.

Bu iş bittikten sonra, naklin yapıldığı defterdeki kayd, yevmiyedeki ile tekrar karşılaştırılır, gerek buna ve gerekse yevmiyeye “karşılaştırıldı” işaretleri koyulur.

Maliye katipleri, bu işleri ihmal etmemeli, her akşam yapmalıdır. İki üç gün yazılmadan geçerse ve daha da güçleşir, ağırlaşır.

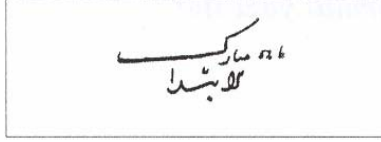
Yevmiyenin ilk yaprağının arkasının sağ üst tarafına “Mübarek başlangıç”, yaprağın sonuna da “uğurlu son” yazılır. Bu ikisinin arasına başka bir şey yazılmaz; boş beyaz bırakılır.

⁷ Hiçşaşmaz, Mazhar, Luca Pacioli, s.27.

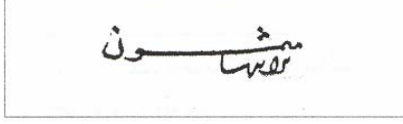
⁸ Hiçşaşmaz, Mazhar, Luca Pacioli, s.10.

⁹ Mazhar Hiçşaşmaz da “Muhasebenin Teorisi ve Teknik Yapısı” adlı eserinin 4üncü sayfasında bu hususu belirtmektedir.

¹⁰ Otar, İsmail, "Risale-i Felakiyye'nin Yeni (diğer) bir Nüshası Hakkında", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, sayı 7, İstanbul, 2002, s. 315-324.

Türkçesi:
Mübarek başlangıç

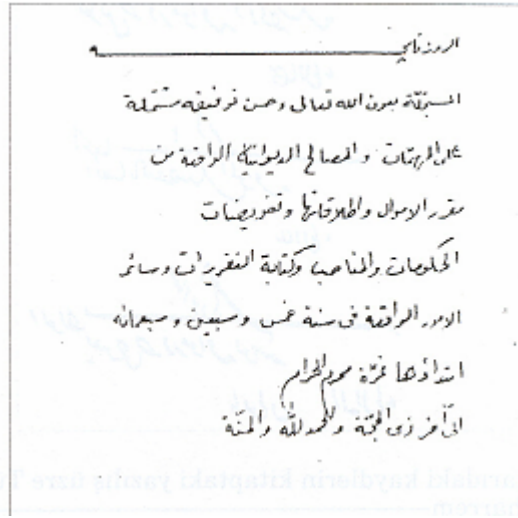
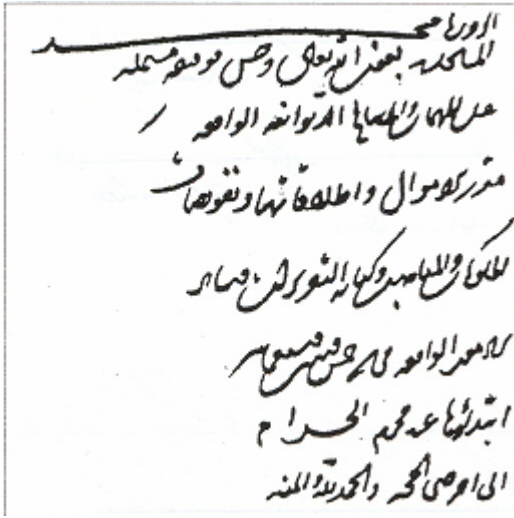

Uğurlu son

Böylece, kaydler, ikinci sahifeden itibaren kolaylıkla yürür.
İkinci kağıda, mübarek olması dileğiyle şu uğurlu başlangıç yazılır:

Siyakat yazılı kayd:

Normal Arap harflerine açılmışı:

Yukarıdaki kaydın Türkçesi:
Yevmiye

Muharrem'in başından Zilhiccenin sonuna kadar bütün 765 senesi boyunca, maliyenin iş ve ihtiyaçlarını, gelirler bütçesinden ve ona bağlananlardan, hükümetlerin tevdi ettiği işlerden, tayinlerden neler olmuş ise onların ihtiva etmesi, kararların ve vuku bulan diğer işlerin yazılması sureti ile, Allahü Te'alanın yardımı ve hüsn-i tevfiği ile tescil edilen yevmiye defteri Allah'a hamd ve minnetler.

_____ / _____

Bu çok ehemmiyetli fennin uluları, yevmiye maddesinin özünün (sadr ul-hisab'ın) bulunduğu bu yaprağın, böylece, hali üzre, olduğu gibi bırakılmasını tavsiye ederler.

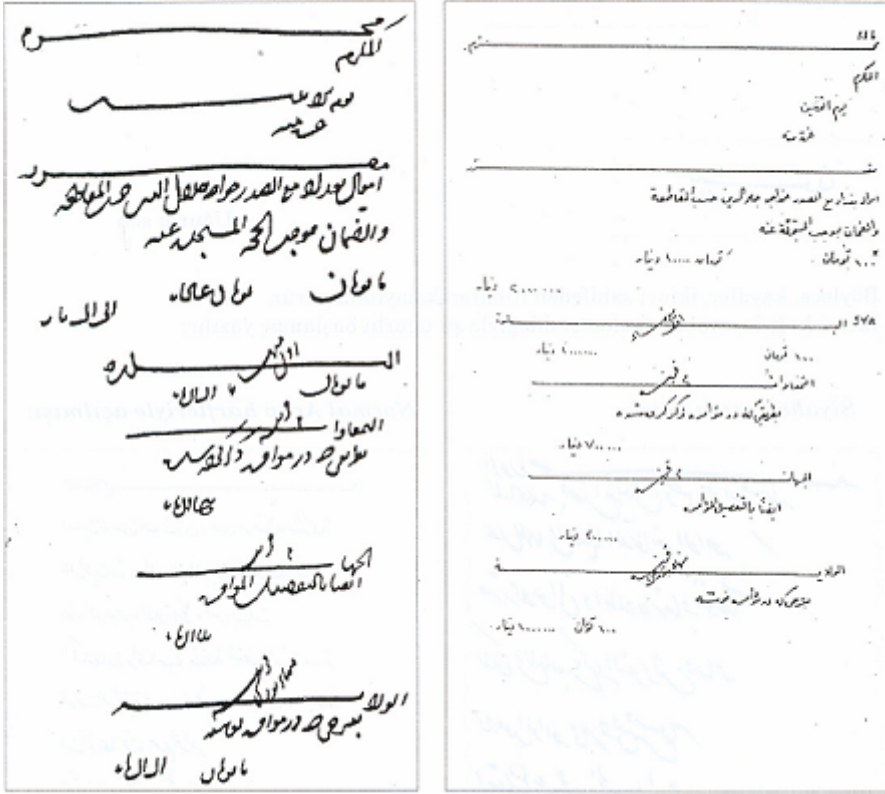
Diğer yaprakta evvela ay işlenir, sonra gün çekilir, günün altına da o ayın tarihi tesbit olunur.

Vuku bulan her hadise yazılır.

Yevmiye defterinde hata olsa dahi, asla kazıntı yapılmaması, terkin (yanlışın üstüne altındaki okunabilecek gibi bir çizgi) çekilmesi söylenmiştir. Şu sebeple ki, sui istimal ve hıyanet zannı altında kalınmasın ve töhmetten münezze olunsun.

Yevmiye defterinde, "ondan = minha" ve "bundan = min zalike" usulü ile siyakat yazısına ve lafızların tekrarına devam olunması icap etmektedir.

Kitaptaki yevmiye defteri kaydları siyakatla:¹¹ Normal yazı ile:

Yukarıdaki kaydların kitaptaki yazılış üzere Türkçesi:

Muharrem

Ül-mükerrem

Pazartesi günü

Muharrem'in başı (biri)

Karara bağlanmış olan

Bağdad vergileri; amir Hoca Celaleddin ile mukataa ve zaman dolayısıyla kararlaştırılan ve üzerine tescil edilen hucce muvabince Bağdad gelirleri.

100 (200 olacak) tümen

tümen 10.000 d.

2.000.000 d.

İlk minha (ondan)

Belde

100 tümen

1.000.000 d.

Ondanın (minhanın) bir kısmı:

Damgalar

Muamerede zikredildiği üzere

700.000 d.

Ondanın (minhanın) bir kısmı:

Vergiler

Bu dahi "mali usul" (muamere)deki müfredata göre 300.000 d.

Büyük ondan (minha)nın bir kısmı:

Vilayet

Mali usul (muamere) kaydlarında açıklandığı üzere 100 tümen

1.000.000 d.

— / —

Yukarıda yazılı kaytların bugünkü muhasebe sistemine göre maddeleştirilmesi.

¹¹ Madde kenarındaki no.lar kitabın tercümesini yapan yazar tarafından maddelerin izlenmesi amacı ile konulmuştur.

Aşağıdaki işlem, verginin tahsilinden evvel tahakkukuna ait bir kayttir. Bu sebeple vergi tahakkuklarını borçludur. Bilmukabele, bu vergilerin üzerine tescil edildiği kişide alacaktır. Amil, bu vergilerin tahsilini der'uhde ettiğine göre, tamamen tersi bir madde ile, amil, borçlandırılır ve vilayetler alacaklı edilir. İleride böyle bir işlem de göreceğiz. Amiller bu sıfatları ile masrafları da karşılamakta idiler. Yılsonunda da tahsil ettikleri vergiler daha doğrusu devlete karşı borçlandıkları vergilerle ödedikleri masraflar karşılanılmakta ve hesaplar kapatılmaktadır. Fark kalırsa borcunda veya alacağında tesbit edilmekte ve tahsil veya tediye olunmaktadır. İleriki maddelerde görüleceği üzere, masraf hesapları, mahalli vergi gelirleri ile (amiller vasıtası ile) ödendiğinden vergi hesaplarını alacaktır. Biz yalnız kitapta gösterilen ve aşağıda muhasebe usulüne göre belirttik.

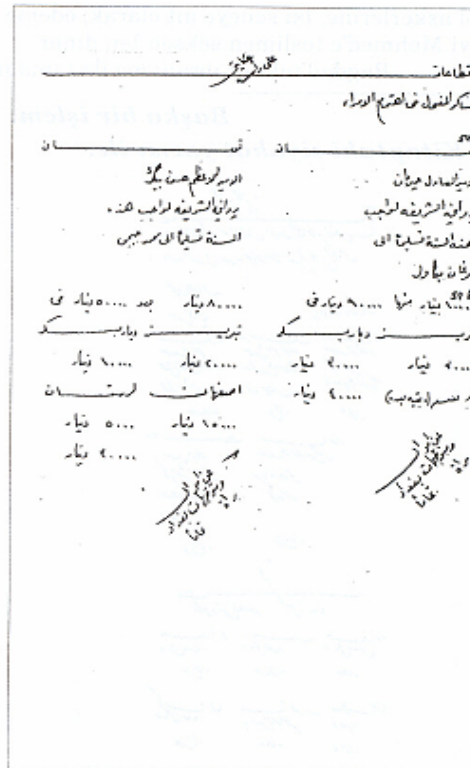
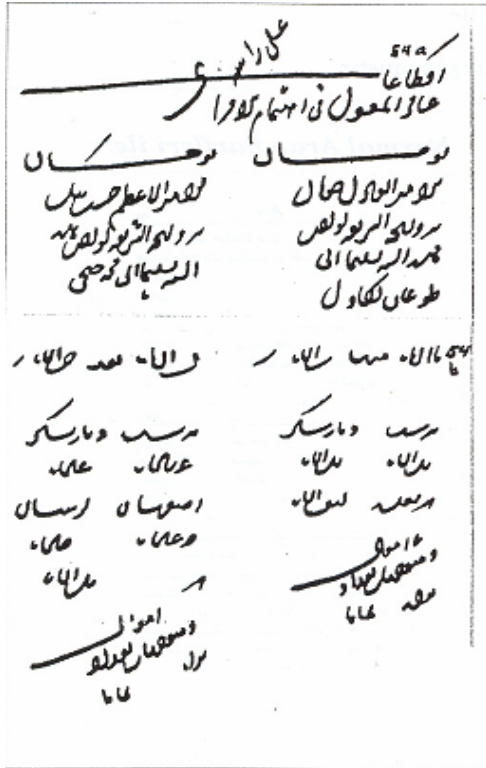
Bir işlem

1 Muharrem 765 (M.10.10.1363) Pazartesi		
Bağdad vergileri		2.000.000
	Hoca Celeleddin	2.000.000
Hoca Celeleddin ile mukataa ve zaman dolayısı ile karara bağlanmış Olan ve üzerine tescil edilen Bağdad vergileri, mali usul (muamere) Defterinde müfredatı ile zikredildiği üzere:		
Belde vergileri:		1.000.000
Tamgalar (damga vergileri)	700.000	
Diğer vergiler	<u>300.000</u>	
Belde vergileri yekunu	1.000.000	
Vilayet vergileri	<u>1.000.000</u>	
Toplam	2.000.000	

BİR İŞLEM

Kitaptaki siyakat yazısı ile

Normal Arap harfleri ile

Aynı sistem yazılışla Türkçesi:

Asker ücretleri

Emirlerin gözetimindeki Mogol askerleri

Emir'ül-'adil Çoban'ın tümeni

Ödeme emri ile; bu seneye ait; kilerci Doğan'a
Teslimen, 100.000 d. Düş 60.000 d. şuralara:

Tebriz Diyar-ı Bekir

30.000 dinar 30.000 dinar

Ondan sonra kalan 40.000 dinar

Bağdad emval ve vergilerinden:

Berat ile tamamen

Emir ül-a'zam Hasan Beğ'in tümeni

Ödeme emri ile; bu seneye ait; cebeci Mehmed'e
teslimen, 80.000 d. sonra 50.000 d. şuralara:

Tebriz Diyar-ı Bekir İsfahan Loristan

20.000 d. 10.000 d. 15.000 d. 5.000 d.

Kalan 30.000 d.

Bağdad emval ve vergilerinden:

Berat ile tamamen

Aynı maddenin şimdiki sistemle yazılışı:

1 Muharrem 765 (M.10.10.1363) Pazartesi

Asker ücretleri	100.000	
Tebriz (e ait kısım)		30.000
Diyar-ı Bekir (e ait kısım)		30.000
Bağdad-ı Emval ve Vergileri		40.000

Emir ül-adil Çoban'ın tümenindeki ve onun gözetimindeki
Mogol askerlerine; bu seneye ait olarak; ödeme emri ile;
Kilerci Doğan'a teslimen yüz bin dinar.

Asker ücretleri	80.000	
Tebriz (e ait kısım)		20.000
Diyar-ı Bekir (e ait kısım)		10.000
İsfahan (a ait kısım)		15.000
Loristan (a ait kısım)		5.000
Bağdad Emval ve Vergileri		30.000

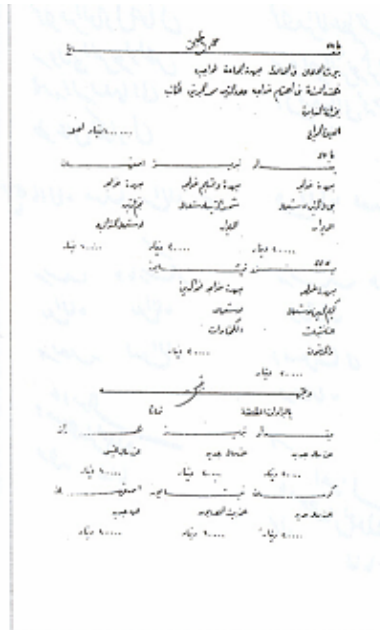
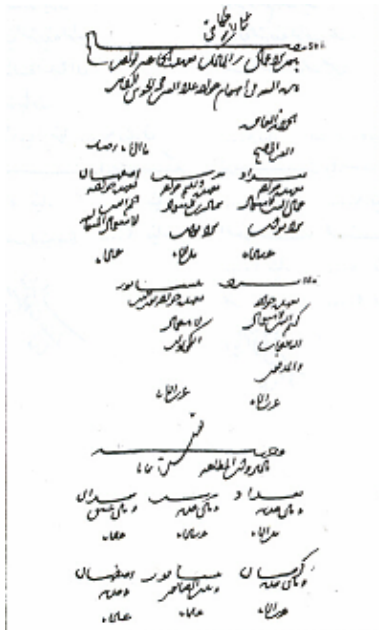
Emir ül-azam Hasan Beğ tümeninde ve onun gözetimindeki
Mogol askerlerine, bu seneye ait olarak; ödeme emri ile,
Cebeci Mehmed'e teslimen seksen bin dinar

Bağdad'ınkiler ibraname ile tamamen karşılanmıştır.

Başka bir işlem:

Kitaptaki siyakat yazısı ile:

Normal Arap harfleri ile:

Aynı sistem yazılışla Türkçesi:

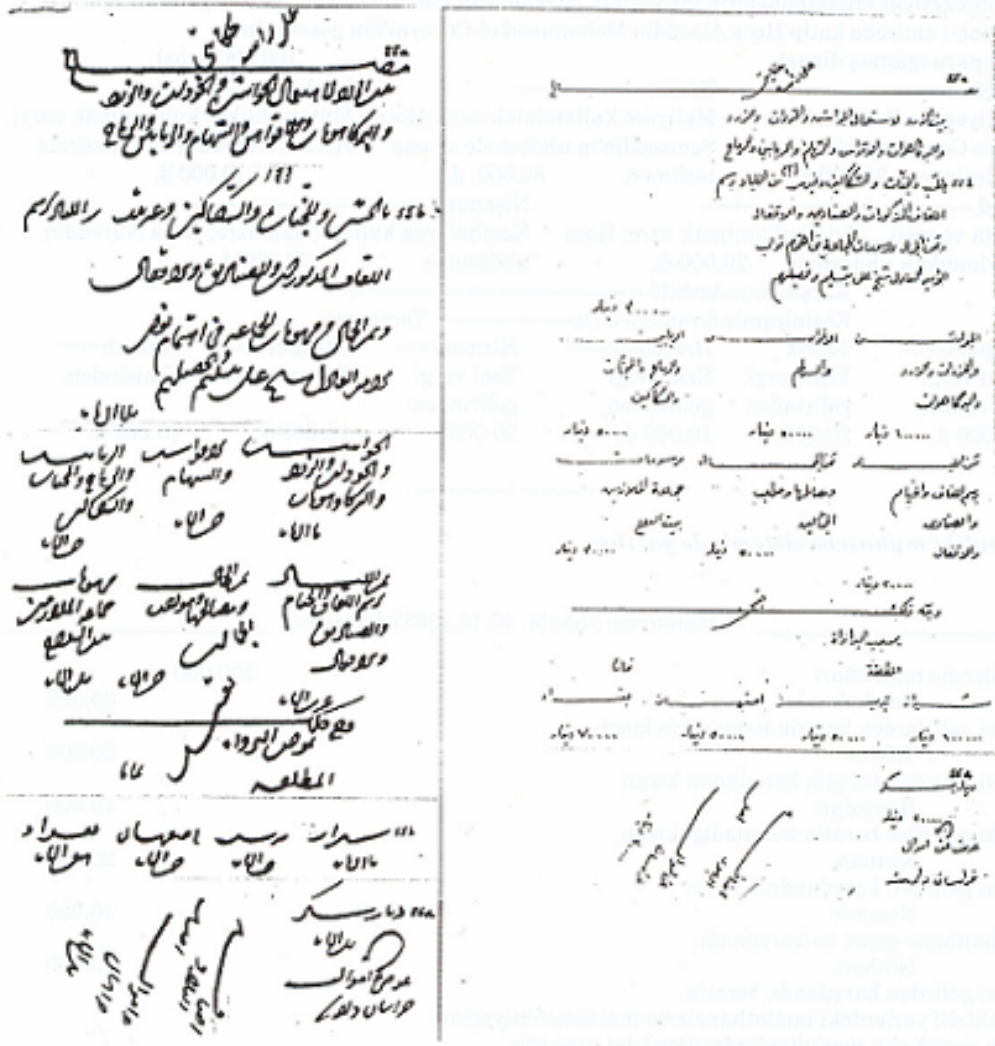
İhtiyaçlar -----					
Memleketteki imalathanelerin ihtiyaçları, çalışanların mes'uliyetinde, bu seneye ait; hazine-i amirede katip Hoca Alaeddin Mohammed el-Coveyni'nin gözetiminde					
Sağ para (gümüş dinar)					100.000 d. asi
Bağdad -----	Tebriz-----			Isfahan-----	
Maliyece kullanılmak üzere;	Maliyece kullanılmak üzere;	Hoca	Mütevellilikçe		
kullanılmak üzere;					
Hoca Cemaleddin'in	Şemseddin'in uhdesinde ve ona		Hoca Necmeddin'in		
uhdesinde					
uhdesinde	20.000 d.	teslimen	30.000 d.		10.000 d.
Yezd-----			Nişapur-----		
Tafta ve med... (?)da kullanılmak üzere;	Hoca		Kemhalarda kullanılmak üzere;	Hoca	
Nureddin					
Kerimüddin uhdesinde	20.000 d.	uhdesinde		20.000 d.	
	Karşılığının tesbiti -----				
	Kesinleşmiş ibranamelerle -----	Tamamen			
Bağdad --	Tebriz	Hemedan--	Kirman --	Nişapur--	Isfahan-
Yeni vergi	Yeni vergi	Eski vergi	Yeni vergi	Sabunhaneden	Yenisinden
gelirinden	gelirinden	gelirinden	gelirinden		
30.000 d.	20.000 d.	10.000 d.	20.000	10.000 d.	10.000 d.

Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

1 Muharrem 765 (M. 10.10.13637 Pazartesi)

Malzeme masrafları	100.000	
Bağdad		30.000
Yeni gelirlerden beratla karşıladığı kısım		
Tebriz		20.000
Yeni gelirden beratla karşılanan kısım		
Hemedan		10.000
Eski gelirden beratla karşıladığı kısım		
Kirman		20.000
Yeni gelirden karşılandı; beratla		
Nişapur		10.000
Sabunhane geliri ile karşılandı.		
Isfahan		10.000
Yeni gelirden karşılandı, beratla.		
Muhtelif yerlerdeki imalathanelerin malzeme ihtiyaçları için personelin mes'uliyetinde olarak bu sene için verilmiştir. Hazine-i Amire'de katip Hoca Alaeddin Mohammed el-Coveyni'nin gözetimindedir, gümüş dinar olarak asi yüz bin dinardır: Bağdad: Divan (maliye) tarafından kullanılmak üzere;		
Hoca Cemaleddin'in uhdesindedir.	20.000	
Tebriz: Divan tarafından kullanılmak üzere; Hoca Şemseddin'e teslim edilmiştir ve onun uhdesindedir.	30.000	
Isfahan: Mütevaliye tarafından kullanılmak üzere; Hoca Necmeddin'in mes'uliyetindedir.	10.000	
Yezd: Taftacat ve da kullanılmak üzere; Hoca Kerimud-Din'in uhdesindedir.	20.000	
Nişapur: Kemha imalinde kullanılmak üzere;		
Hoca Nured-Din'in uhdesindedir.	20.000	
Yekun	100.000	

Başka bir işlem:

Aynı sistemde Türkçesi:

İhtiyaçlar

Pirinç imalehanesi malzeme ihtiyaçları, zırh (çokal), tolga (miğfer, aşık), zırh, ok, yay, sadak, kargı, süngü, kalkan, kılınç, bıçak ve saire imali için malzeme, bunların ambalajlanması için keçeden, çuhadan hurç; kilit; deve parası ve personel ücretini karşılamak üzere; nevvab emir ül-adil Şeyh Ali'nin gözetiminde, ona teslim ve onun tarafından tahsil edilerek

300.000 dinar

Zırh ---- çokal, tolga 100.000 d.	Ok----- ve yay 50.000 d.	Sadak---- süngü, kargı, mızrak, kalkan kılınç, bıçak 50.000 d.	Ambalaj ---- çadır ve hurç için keçe ve kilit 20.000 d.	Deve ve ---- malzemesi bedeli ve bakıcılarının ücretleri 50.000 d.	Yardımcı- personel ücretleri 30.000 d
---	--------------------------------	--	---	---	--

Tesbit:

Bunun karşılığının kat'ilemiş beratlar mucibince tesbiti		Tamam en	
Şiraz 100.000 d.	İsfahan —	Bağda- 70.000 d.	Diyar-ı Bekir 30.000 d. Haşve ilave: Karşılığı Horasan emvalinden verilmiş olan
	Tebriz - 50.000 d.		
	Beldelere ilave Asl Horasan emvalinden 30.000 d.		

Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

1 Muharrem 765 (M. 10.10.1363) Pazartesi

Malzeme masrafları Pirinç dökümhanesinde imal edilecek aşağıda yazılı malların imalatında kullanılacak malzeme bedeli ile bunların ambalajı, nakliyesi ve personel masrafları ile Emir-ül Adil'in nevvabı Şeyh Ali'ye teslimen ve onun gözetiminde olarak: Zırh, miğfer, tolga Ok ve yay Sadak, mızrak, kalkan ve kılıç Ambalaj için keçe ve çuha, çadır bezi, sandık, hurç, kilit Deve ve malzemesi bedeli ile deve bakıcılarının ücretleri Yardımcı personelin ücretleri Yekun		00.000
	100.000	50.000
	50.000	20.000
	50.000	50.000
	30.000	30.000
	300.000	

İbranameler mucibince şu vilayetlerin gelirleri ile karşılandı:		100.000
Şiraz		50.000
Tebriz		50.000
İsfahan		70.000
Bağdad		30.000
Diyar-ı Bekir		

(Not: Şu son "haşv" kısmına ek haşv olarak, "Diyar-ı Bekir" in hemen altına, Horasan emvalinden "şehirler" bütçesine ilaveten (=izafe yolu ile) verilmiş olan 30.000 dinara ait bir kayd düşülmüştür. Bu suretle, Diyar-ı Bekir'in verdiği kısmı Horasan'ın karşıladığını zannetmekteyim.)

Başka bir işlem:

Kitaptaki siyahat yazısı ile:

Handwritten text in Arabic script, likely a travel record or account. The text is written in a cursive style and includes several lines of text, some of which are underlined. The text is arranged in a vertical column.

Açık yazı ile:

Handwritten text in Arabic script, likely a travel record or account. The text is written in a cursive style and includes several lines of text, some of which are underlined. The text is arranged in a vertical column.

Aynı sistemde Türkçe yazılışı:

Tesbit:

Bunun karşılığının ■ kat'ilemiş beratlar mucibince tesbiti	Tamamen		
Şıra 100.000 d.	Tebriz-- İsfahan— 0 d.	Bağdad 70.000 d.	iyar-ı Bekir 30.000 d. Haşve ilave: Karşılığı Horasan emvalinden verilmiş olan
Beldelere ilave Asl Horasan emvalinden 30.000 d.			

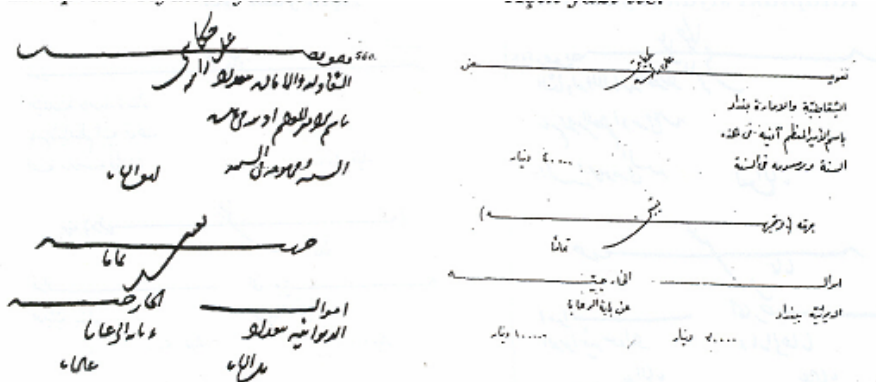
Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

1 Muharrem 765 (M. 10.10.1363) Pazartesi

Malzeme masrafları Pirinç döküm yazılı malların imalatında kullanılacak malzeme bedeli ile bunların ambalajı, nakliyesi ve personel masrafları ile Emir-ül Adil'in nevvabı Şeyh Ali'ye teslimen ve onun gözetiminde olarak: Zırh, miğfer, tolga Ok ve yay Sadak, mızrak, kalkan ve kılıç Ambalaj için keçe ve çuha, çadır bezi, sandık, hurç, kilit Deve ve malzemesi bedeli ile deve bakıcılarının ücretleri Yardımcı personelin ücretleri Yekun	a	100.000 50.000 20.000 50.000 30.000 300.000
---	---	--

İbranameler mucibince şu vilayetlerin gelirleri ile karşılandı:	1
Şiraz	50.000
Tebriz	50.000
İsfahan	70.000
Bağdad	30.000
Diyar-ı Bekir	30.000

(Not: Şu son "haşv" kısmına ek haşv olarak, "Diyar-ı Bekir" in hemen altına, Horasan emvalinden "şehirler" bütçesine ilaveten (=izafe yolu ile) verilmiş olan 30.000 dinara ait bir kayd düşülmüştür. Bu suretle, Diyar-ı Bekir'in verdiği kısmı Horasan'ın karşıladığını zannetmekteyim.)

Aynı sistemde Türkçe yazılışı:

Protokol -----
amirliği ve Bağdad Emirliğinin Emir-ul-Muazzam uhdesine
verilmesi (tafvizi); bu sene için; onun yıllık ücreti o
Tesbit: 40.000 dinar
Karşılıklı -----
Tamamen

Bağdad ----- Eeaya'nın
divan emvalinden 30.000 dinar bütçe dışı hesap bakiyesi 10.000
dinar

Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

1 Muharrem 765 (M. 10.10.1363) Pazartesi

Tahsisat 40.000
Bağdad 40.0

00
Protokol amirliği (şıkavulluk) ve Bağdad
Emirliği'nin Emir il-Muazzam uhdesine
verilmesi (tafvizi) dolayısı ile bu sene için
senelik tahsisatı olarak;
Bağdad divan emvalinden 30.000
Reayanın hesap bakiyesinden (bütçe dışı gelir) 10.000
Toplam 40.000

Başka bir işlem:

K
ile:

علاء الدين
في المواعيد المذكورة
المعظم في الدرر نظر امير الاعظم
مسارل اف
بسم جلاله اعظم
بقوله نعم
و قد
رسيد تعداد سوار
١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦
رسيد
حاله
تواظف باسماح امير
واقفهمار الس
مسارلس
اوسه
واقظ اموال
علاء

امير
والاعظم
المعظم في الدرر نظر امير الاعظم
مسارل اف
بسم جلاله اعظم
بقوله نعم
و قد
رسيد تعداد سوار
١٤١٤ ١٤١٥ ١٤١٦
رسيد
حاله
تواظف باسماح امير
واقفهمار الس
مسارلس
اوسه
واقظ اموال
علاء

Aynı sistemde Türkçe yazılışı:

İnşaat-bayındırlık -----
Muhtelif yerde bu seneki tamirlere; Melik il-Muazzam Fahreddin uhdesinde,
Emir ül-A'zam Mübarek Aka'nın kontrolunda:

Sultaniye- Ulu Cami'i için, defterdeki tesbite göre 500.000 dinar Karşılandı----- Tebriz Bağdad Şiraz Loristan 100.000 200.000 150.000 50.000	Köşk ----- Saltanata cülus masrafı Hoca Necmeddin'Abd ül-Mü'min kontrolunda 20.000 d. (Karşılandı) ----- Mugan emvalinden İbraname Tamamen	Vasıt'daki ----- Yolgeçen Hanı (bevşhane); Emir ve iftihar-ı İran Mübarizüddin kontrolunda 30.000 d. (Karşılandı) ----- Vasıt emvalinden İbraname Tamamen
--	---	---

Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

1 Muharrem 765 (M. 10.10.1363) Pazartesi

İnşaat-bayındırlık masrafları	540.000
Melik il-Muazzam Fahreddin'n mes'uliyetinde ve Emir ül-Azam Mübarek Aka'nın gözetiminde olarak bu sene muhtelif yerlerdeki inşaat ve tamirat için: Yazılı karar mucibince Sultaniye'deki Ulu Cami inşaatına	500.000
Tahta çıkış dolayısı ile kasr masrafı, Hoca Necmeddin Abdülmu'min ihtimamında	20.000
Vasıt'daki yolgeçen hanı (bevşhane)nin tamir masrafı; Emir ve iftihar-ı İran Mübarizüddin adına ve onun ihtimamında	20.000
Yekun	540.000

Başka bir işlem:

Kitaptaki siyakat yazısı ile:

Açık yazı ile:

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من خلقه
اعطاهما عمار المعول
على امره
570
امره اول عمار المعول
بالا
اطلاعه وبعده
عده حمم الكتم
اربعه
موسى
امره اول نصر الدين
بالا
اطلاعه وبعده
عده حمم الكتم
اربعه
اصحمان
صالحان

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله الذي جعلنا من خلقه
اعطاهما عمار المعول
على امره
570
امره اول عمار المعول
بالا
اطلاعه وبعده
عده حمم الكتم
اربعه
موسى
امره اول نصر الدين
بالا
اطلاعه وبعده
عده حمم الكتم
اربعه
اصحمان
صالحان

Aynı sistemde Türkçe yazılışı:

SALI GÜNÜ 2 (Muharrem)		Mugan'da	
Asker ücretleri-----			
Moğol askerlerinin ücretleri			
İbadullah Beğ tümeni		Nasrullah Beğ tümeni	
100.000 dinar düş 40.000 d., Muharrem başında		80.000 d., düş 30.000 d., Muharrem başında	
Bağdad'dan serbest bırakılmış olan;		Bağdad'dan serbest bırakılmış olarak;	
Böylece kalan	60.000 dinar	Böylece kalan	50.000 dinar
Tebriz-----	Bağdad -----	Tebriz	Diyar-ı Bekir— İsfahan Reytan-
Yenisinden 30.000	Yenisinden 30.000 d.	Yenisinden	Yenisinden (2 Rey)
		20.000 d.	10.000 d. 15.000 5.000

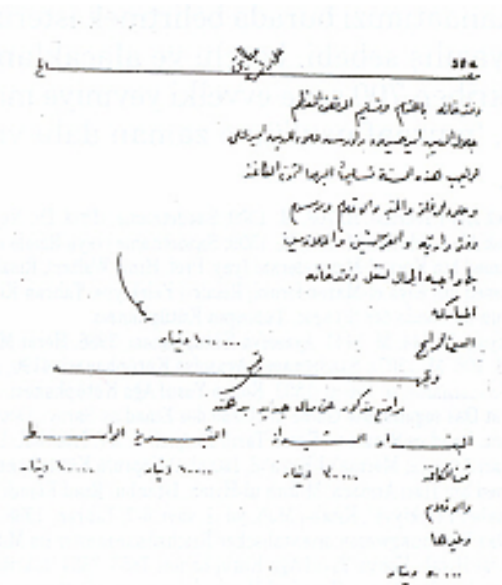
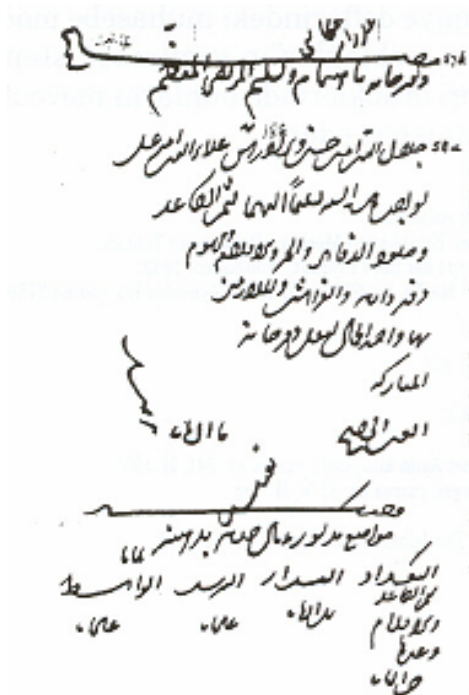
Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

2 Muharrem 765 (M. 10.10.1363) Salı	
Asker ücretleri	110.000
Moğol askerlerine	
Emir-i'Adil'İbadullah Beğ tümenine	100.000
Muharrem başında Bağdad'dan serbest bırakılan, düş	- 40.000
Böylece kalan	60.000
Emir-i A'del Nasrullah Beğ tümenine	80.000
Muharrem başında Bağdad'dan serbest bırakılan -	- 30.000
Böylece kalan	50.000 50.000
Tamamı	110.000
ibadullah Beğ tümenine verilenin karşılıkları:	
Tebriz	30.000
Yeni bütçeden	
Diyar-ı Bekir	30.000
Yeni bütçeden Nasrullah Beğ tümenine verilenin karşılıkları	

Başka bir işlem:

Kitaptaki siyakat yazısı ile:

Açık yazı ile:

Aynı sistemde Türkçe yazılışı:

İhtiyaçlar -

Defterhane (defterdarlık) ihtiyaçları; Murtaza ül-Muazzam Celaleddin Emir Hüseyin ve kardeşi Emir Ali'nin kontrolunda ve onlara teslimen;

dosya, klasör), mürekkep, kalem bedeli, defterdarlık memurları, yardımcıları ve hademelerinin ücretleri, defterdarlığa nakil için deveci parası

Gümüş dinar (sağ para) 100.000 d. A S L

Karşılığının tesbiti -----

Aşağıda zikredilen yerler yeni vergilerden ödesin:

Bağdad-----	Şiraz -----	Tebriz-----	Vasıt-----
Kağıt, kalem, vs. bedeli 50.000 d.	30.000 d.	10.000 d.	10.000 d.

Şimdiki muhasebe sisteminde yazılışı:

----- 10 Muharrem 765 (M. 10.10.1363) Çarşamba -

Malzeme masrafları (İhtiyaçlar)	100.000
Bağdad	50.000
Şiraz	30.000
Tebriz	10.000
Vasıt	10.000

Maliye (defterhane) ihtiyaçları için, bu seneye ait olarak, murtaza el-a'zam (genel müdür) Celaleddin Emir Hüseyin ve kardeşi Alae teslimen, kalem, kağıt, mürekkep bedeli; defterlerin ciltlenmesi parası, defterdar, memur ve yardımcılarının ücretleri; defterhanenin nakli için gereken deve masrafı olarak. B raflardan kağıt, kalem vs. bedelleri B aittir. Bu masrafların tamamı, yukarıda yazılı vilayetlerin yeni gelirlerinden karşılanmıştır.

Sonuç

Kitabın "Bab-ı der İzafe" adlı kısmında borç ve alacak hesaplarının birbiri ile bağlantısı ve yazılış şekli hakkında geniş malumat verilmiştir.

Bilindiği üzere, muhasebede şimdi kullanılan usule 'muzaaf usul' denmektedir. Muzaaf kelimesi arapça 'zı f kelimesinden türemedir ve Tsir şeyin iki (veya daha fazla) katı' anlamındadır. 'İzafet' ise

Semantik hussuta daha fazla izahata girmeksizin, 'iz ugünkü 'muzaaf usul'e tekabül ettiği kanaatimizi burada belirtmek isteriz. Yevmiye defterindeki muhasebe maddelerinde, halen, "tarih, yazılış sebebi, borçlu ve alacaklandıkları meblağlardın yazılması istenmektedir. Yukarıdaki, takriben 700 sene evvelki yevmiye maddeleri örneklerinde bunların mevcut olduğunu görüyoruz. Bu, 'muzaaf usul'ün o zaman dahi varlığını ispat eder.

Kaynaklar

- Abdullah bin Ali (Felek Ala-i Tebrizi), H. 708, M. 1309; Saadetaame, (Prof. Dr. Nejat Göyünc istinsahı)
Abdullah bin Ali (Felek Ala-i Tebrizi), H. 708, M. 1309; Saadetaame (veya Risale-i Felekiyye), Kitabhane-i Merkez-i Danesgan-i Tehran.
Abdullah bin Muhammed bin Kiya el-Mazenderani (yay. Prof. Hinz, Walter); Risale-i Felekiyye der ihn-i Siyakat, Wiesbaden, 1952.
Abdullah bin Muhammed bin Kiya el-Mazenderani; Risale-i Felekiyye, Tahrir Kütübhanesi Meclis, no: 6041 ve istanbul Ayasofya Kü. yazma 2/56, h. 765 (M. 1363).
Alaeddin Felek; Kanun-üs-Saade der Siyakat, Tübingen Kütübhanesi.
Ah Sıazı; Sems-üs-Siyak, H. 844, M. 1441, Ayasofya Kütübhanesi, 3986, Herat M. 1441.
Felek Ala-i Tebrizi (H. 706, M. 1307); Saadetaame, Ayasofya Kütübhanesi, 4190, istinsahı h. 815.
Felek Ala-i Tebrizi; Saadetaame, h. 706 m. 1303, Konya Yusuf Ağa Kütübhanesi, 516.
Prof. Dr. Göyünc, Nejat Daa soganannte Game ul-Hesab des Emad as-Saravi, Göttingen, 1962.
Prof. Dr. Göyünc, Nejat; İmad es-Saravi ve Eseri, Tarih Dergisi, C. XV, İstanbul, 1965.
Hacı Muhiddin bin Hacı Atmaca; Mecma ul-Kava'id, İstanbul Köprülü Kütübhanesi, (Mehmet Asım kitapları), yazma no: 341, H. 899.
Hacı Muhiddin Mehmed bin Hacı Atmaca; Miftah ul-Hisab, İstanbul Esad Efendi Kütübhanesi, yazma no: 3176, H. 798.
Hasım Sıdkamir; "Risale-i Felekiyye", Kitab-ı Mah. yıl: I, sayı: 6-7, Tahran, 1988.
Prof. Hinz, Walter; "Das Rechnungswesen orientalischer Reichsfinanzämter ün Mittelalter", Der islam, B. XXIX pp. 1-29, 113-141.
İmad es-Saravi, Cami-ul-Hisab, Konya Yusuf Ağa Kütübhanesi 7853, 7854 (takriben 1340).
Göyünc, Prof. Dr. Nejat; İmades-Saravi, Cami ul-Hisab, doktora tezi, Göttingen, 1962.